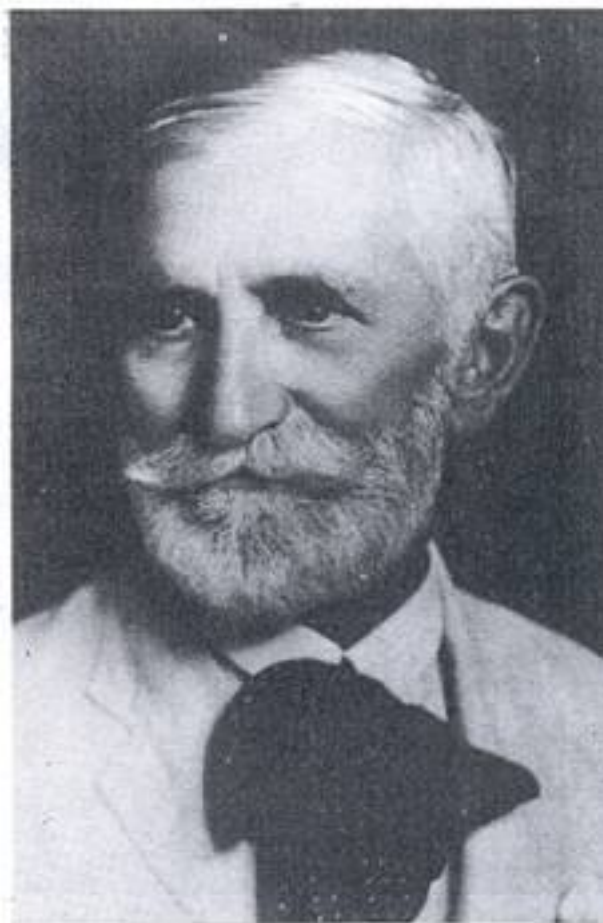

Benedek Elek: Édesanyám felvisz az iskolába

(Gyermekkori emlék)

Udvarunkon rémült sivalkodással szaladgálnak a csirkék, édesanyám s nővérem, Éva meg Anikó kergetik: no, most mindjárt lefogják a kiszemelt áldozatot. Amikor már azt hisszük: megvan! huss, kisurran a kezünkből. Tudom, miért e hajsza: ma visz fel édesanyám az iskolába. Két csirkét kell megfogni, mert ketten megyünk iskolába: Anikó meg én. Senki sem köteles vele, hogy csirkét vagy más egyéb jót vigyen a tanító bácsinak, de így volt az ősidők óta: illendő megajándékozni azt a bácsit, aki majd írni, olvasni, számolni megtanít. Nem sajnálom az ajándékot a tanító bácsitól, de sajnálom a csirkéket, szegénykéket. A búskedvűnek született gyermek érzékenységevel nézem a hajsztát, s bármint vágyakoztam az iskolába, most, hogy közeledik a pillanat, kissé szívemet szorongni érzem: vége a szabadságnak; nem szökhetem át kedvem szerint a kis zsellérházba, amely amilyen kicsiny, oly nagy volt nekem: a mesék végtelen birodalma. Ott, abban a kicsi házban hallottam az első mesét. Mondója növendék-leányka, s nem vén banya, amint azt gondoljátok talán. És az első mese után

kisírtam-könyörögtem belőle a másodikat, a harmadikat, a negyediket, - aztán a jó Isten tudja, hányadikat, - nem volt többé nyugodalma tőlem. Hol tanulta tengersokaságát a kacagtató, a hátborzongató, lélegzetfojtogató mesének ez a leányka? Sem apja, sem anyja nem volt mesemondó. Nyilván fonó- s kukoricafosztó estéken szedte föl s mondta tovább, tódítva, cifrázva, én meg nyeltem magamba tátott szájjal, kipirult arccal, lázba égő szemmel, s végére ha ért egynek, rángattam a szoknyáját: tovább! tovább, még egyet, no még egyet! Emlékszem, világosan emlékszem, sok-sok este sírva bújtam karikás ágyacskámba, mert nem hívták át Rigó Annust – ő volt az én mesemondóm. Most, ősz fejjel, egy mesére sem emlékszem, amit belőle kisírtam, de bizonyos vagyok abban, hogy ezekből a mesékből sarjadozott ki a mesemondó terebélyes fája, melynek tövében ti meg-megpihentek...

Októberben nyílt meg az iskola, de az egész hónapban csak két növendéke volt: Anikó meg én. Ő már túl volt a palatáblán, s írkája vonalai közé oly szép kerek betűket körmölgetett, amely kerekességhez – sok esztendő ide-oda próbálgatása után – csak öregedő esztendeimben jutottam el. Eleveneszű leányka volt, de amikor Benkő bácsi, az új tanító, kipróbált az olvasásban, ő még silabizálgatott, mutató ujjacskájával végigtapogatott a betűkön, én meg mutató ujj nélkül, mint a gyorsan folyó víz a medrében, haladtam végig Indali Péter Ábécés könyvének apró olvasmányain. Az én első könyvem nem az Ábécé volt, hanem az első igazi magyar gyermekkönyv: F l ó r i k ö n y v e. Az a könyvecske, melyet Bezerédy Amália írt egyetlen lánykájának, Flórikának s vele egy félszázad gyermeknemzedékeinek. Bezerédy Istvánnak volt a felesége ez az áldott emlékü honleány, annak a nagy hírű embernek, aki elsőnek szabadította fel jobbágyait a megalázottság, az uraság földjéhez kötöttség járma alól...

Ennek a könyvecskének minden versikéjét, komoly és tréfás mondásait elejétől végig olvastam százszor meg százszor. Kicsi agyamban vittem az iskolába minden betűjét, képecskéjét, s bár megragadott Indali Ábécéjének első lapján az „Ő” elé rajzolt őzike is s felejtethetetlen emlékként vésődött a lelkembe, - Flórika könyve maradt jó sok esztendeig legkedvesebb könyvem, az én gyermekkoromnak egyetlenegy gyermekkönyve. E g y e t l e n e g y. Ennek a könyvecskének csak a táblázat maradt meg, de ami benne volt, úgy átgökeredzett a lelkembe, hogy ma is gyermeki gyönyörűséggel mondogatom, szavalgatom, dúdolgatom kedvesen együgyű versikéit: bizonyos, hogy ez a könyv elkísér engem a kisbaczoni temetőbe. Ennek a könyvecskének lelkéből sarjadt ki a másik fa, gyermek-ifjúsági könyveimnek terebélyes fája, melynek tövében szintén meg-megpihentek ti, gyermekek. Ez a könyvecske tett adósává a gyermekvilágnak: mindazt a gyönyörűséget, mit az e g y e t l e n könyv szerzett a gyermeki léleknek, tetézve adni nektek! Bezerédy Amália és Rigó Annus... Nagyúri nő az egyik, zsellérleány a másik. Ennek a kettőnek a lelki táplálékával mentem az iskolába. Csak egy gyermekkönyvem volt? Ne, ne sajnáljatok, gyerekek. Szép volt, gazdag volt az én gyermekkorom. Tele volt a lelkem jámbor versikékkal, tele volt mesével, a nép, az Istenadta nép kincsesházának legdrágább kincsivel – bizony, mondom, szép volt, gazdag volt az én gyermekkorom.

Négy-öt esztendő emberke voltam, amikor Szotyori bácsi, az új tanító elődje, karjára vett s úgy vitt fel enyhe téli napokon az iskolába. Nem lakott ugyan nálunk, de ott tanyázott, házunkban kedves vendége volt. Ez a 18-20 éves ifjú igen szerette a kicsi Elekecskét, s mit gondolt, mit nem, addig mutogatta nekem játékos kedvében a falitáblák nagy és kis betűit, hogy valamennyivel megismerkedtem; s egyszerre csak összerakosgattam a betűt. A betűkből

szavak, a szavakból mondatok lettek, szép csendesen folydogáló mondatok.

Benkő bácsi, az új tanító, lába közé állított s úgy olvastatott próbát velem. Simogatta fejemet, arcomat, csudálkozott, álmélkodott, aztán egyszerre csak felemelt az ölébe s megcsókolt. Ezzel a csókkal „írta be” a hatesztendős apró emberkét. Hogy felmelegítette, hogy felszabadította szorongó szívecskémet ez a csók! Belenéztem a szemébe s mondtam nagybátran: Tudom az egyszeregyet is tanító bácsi!

- Ó, ne mondd, - mosolygott színlelt csudálkozással.

- Tudom, bizony!

- „Szöktetve” is?

- Szöktetve is!

És szöktetett össze-vissza, édesanyám meg gyönyörködve, aggódó arccal figyelt, nem zavarodom-e bele a szöktetésbe. – Ne féljen, édesanyám, bátorítá lopva odavetett mosolygásom.

- De azt nem tudod, hogy a macskának hány a lába? – kérdezte hirtelen Benkő bácsi.

Kacagtam, hogy csak úgy zengett a kis szobácska.

- Ó, mit mond, tanító bácsi! Négy, négy, négy!

- Ohó! – mondta Benkő bácsi roppant komolyan.

A macskának négy a lába,

Ötödik a farkincája.

Mind kacagtak, édesanyám, a tanító bácsi, Anikó, de az én kicsi szívem elszorult, szemem sarkán kicsordult egy könnycsepp. Hirtelen-váratlan gyúlt világosság buksi fejecskémbe: íme, valami, ami nincs benne sem a Flóri könyvében, sem az Ábécében, s jaj, Istenem, mi minden lehet, ami nincs meg ezekben!

Alig tudtak megvigasztalni.

*

Október végére betakarodott a mezőről Isten áldása, megjött november, melyről meg van írva Flóri könyvében:

Ködös és hideg november,

Fázik akkor állat, ember.

Igen, megjött, lassankint megteltek az iskola padjai, baloldalon a leánykák, jobboldalon a fiúk. Csudálkozva láttam: fiúk, lányok mind nagyobbak nálam, én vagyok az iskola Benjaminja. Voltak a fiúk közt nagy kamaszok, a leánykák közt növendék-leányok, akik még az Indali Ábécénél tartottak, mutató ujjal babukoltak végig a betűkön. Megtudtam, hogy ezek a nagy fiúk s leányok mind három-négy tele járnak iskolába, s lám, a legtöbbje csak babukolva olvas. Hát, ez hogy lehet? Hiszen, rájöttem lassacskán. Aki felvitte gyermekét az iskolába, - hát, az felvitte. Aki nem vitte fel, - hát, az nem vitte. Nem igen kérték számon. November közepén, Szent Márton napja körül telt meg az iskola, virágvasárnapján volt az egzamen. Közbe-közbe elmaradoztak a kamasz fiúk: ha jó számút volt, mentek az apjukkal az erdőbe, fáért. Márciusban, ha elolvadt a hó, kezdődött a szántás, apró fiúk, kamasz fiúk az örök mellé álltak, nagyokat rittyogtattak ostorukkal, hogy csakúgy zengett a határ., Voltaképpen 3-4 hónap volt az esztendő, az iskola esztendeje.

Amely gyermek rendszeren járt az iskolába, s fogékony volt az esze, két télen kitanulhatta az egész iskolát. Ha hat telet járt, akkor sem haladt tovább: újra meg újra magolta a Bibliai történeteket, a konfirmációs Kátét, Erdély történetét, melyet versekben írt meg egy Györke nevű úrifíúnak a házi tanítója, aztán kinyomtatta, s ezt tanították az iskolában is. Ha mindehhez hozzáveszem Erdély kopott, színehagyott földabroszát, melyből néhány városnak a nevét ki lehetett betűzni; az egyszeregyet: a számtudományokból a négy alpműveletet s a Gáspár-olvasókönyv olvasmányait: ennél több tudománnyal agyunkat a kisbaconi iskola meg nem terheli.

Amikor az első telet kijártam, épen közepén voltam a hat meg a hét esztendőnek. Benkő bácsi – így mondanák ma – velem „brillírozott” a virágvasárnapai egzamenen. Kiállított az Úrasztala elé, ott előre, jobbra, balra, szépen meghajtottam magamat s elszavaltam egy költeményt, mely nem volt benne az Olvasókönyvben: „*A megfagyott gyermek*” volt e költemény. Írta báró Eötvös József. Így: E-ötvös. A tanító bácsi is így mondta: Eötvös, s nem Ötvös. Akkor ez az Eötvös báró „csak” költő volt, s talán maga sem hitte, hogy még egyszer Magyarország kulturminisztere lesz, a népoktatási törvény megalkotója. Mert volt már egyszer: 1848-ban. De amikor én A megfagyott gyermek-et szavaltam, 1865-öt írtak. Már olvadozott ugyan a jég a megfagyott ország dermedt kebeléről, bimbóztak a remény virágai, de ki tudja? hátha megfagynak a bimbók, mielőtt virággá fakadhatnak. Az anyja sírján megfagyott gyermek érzékeny története megtalálta az utat az érzékeny szívekhez, s gurula szét. Nem volt ebben meglepő: minden egzamen végén, hol ez, hol az a néni, néha többen is, szétönté a maga aszaltkörte ajándékát. Egy pillanat, s egymás fején s hátán rohantak ki a gyermekek, mohón estek a pompás csemegének; az erősebb félrelökte a gyengét, volt sírás, kacagás – ez az élet. Nem, nem egészen ez az élet. Én az első pad szélén ültem, szorosan visszahúzódtam a pad hátához, mikor aztán az én padom kiürült, felálltam s úgy néztem a dulakodást... úgy tetszik nekem, akkoriban minden szív érzékeny vala, mivelhogy az asszony nép sírt hangosan, s kemény arcú férfiak is szemüket törülgették. És mert ez elég hosszú költeményt megakadás nélkül csengette végig az iskola legapróbb gyermeke, ne csudáljátok, ha fülem hallatára jövődölé meg hebegő beszédű Gál János keresztapám uram: Me-meg lássák a-atyá-fiak, e-ebből a le-legény-kéből pa-pap lesz! S jól jövődölél, mert bár palást, az öregkorral folyton növekedő bánatomra, vállamat nem fedé, attól a pillanattól, hogy tollamon át beszélheték hozzátok, mind e mai napig

magamat papnak érzém.

Amikor az egzámennek vége volt, Benkő Dánielné keresztanyám asszony hirtelen lehajolt a pad alá, onnét kiemelt egy zsákot, a pad felett áthajolva meglóbálta, s ím, egyszerre csak a templom földjén tenger sok aszalt körte.

Alig hiszem, hogy bárkinek is e gyülekezetben szemébe tűnt volna ez a kép: a templom közepén gomolyog, dulakodik egy csomó gyermek, egy meg ott áll, álldogál szótlan, gyámoltalan – mely boldog, mely megnyugtató érzés ma, életem alkonyán, hogy ennek az életnek folyásán véges-végig, sohasem vegyültem a dulakodók közé, mindig csak állta, álldogáltam szótlan, gyámoltalan!

Nem, nem félek a nagy számadástól, ha majd Isten előtt állok.